

УДК 94(71)

Сергій Білоножко

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ДВОМОВНОСТІ В КАНАДІ

За роки незалежності України питання статусу російськомовного населення, російськомовних регіонів, які протягом не одного століття користувалися російською мовою, постійно викликало дискусію в українському політичному бомонді. На державному рівні вирішено однозначно – державною мовою України є українська, але мовний демократизм в державі ще в стадії формування. Тому, на нашу думку, потребує більш ретельного вивчення феномен двомовності та досвід країн, в яких історично склалася двомовність.

На сьогоднішній день у світі існує 40 країн, де дві мови (або три, а в Сінгапурі – навіть чотири) є державними мовами (в 1990-х роках таких країн було 35) [1]. Канада – одна з них, але процес формування двомовності в ній мав свої особливості. У країнах Африки, Азії або Латинської Америки, які були у свій час колоніями, одна з державних мов є рідною, а друга – мовою колонізаторів, залишилася "у спадщину" від колоніальних часів. В окремих країнах Європи обидві мови рідні (наприклад, у Фінляндії – фінська і шведська). Але у Канаді обидві офіційні мови – мови іммігрантів. Двомовність тут тісно пов'язана як з мовною політикою, так і з загальною політикою держави, оскільки існування в країні двох офіційних мов стосується інтересів усього населення.

Отже, об'єктом дослідження є мовні аспекти етнічної та політичної історії Канади. Предметом – особливості формування, функціонування та правового оформлення двомовності в Канаді в нові та новітні часи. Виходячи з об'єкту та предмету у даній статті автор ставить за мету розглянути історичні передумови становлення двомовності у цій країні та узагальнити практику співіснування франкоканадців та англоканадців в одній державі.

Мовна політика Канади – продукт історичних взаємин між англійцями й французами, витоки якої ідуть з початку XVII століття. У 1605 році було засновано перше постійне французьке поселення в Канаді, в 1622 році – англійське [2, с. 14]. Французи були другими білими поселенцями, що приїхали до Канади. Першими були норвежці, але вони практично не вплинули на життя в країні. Освоєння Канади французами (тоді її називали la Nouvelle France – Нова Франція) велось протягом XVII – більшої частини XVIII століття. Офіційно ця територія була проголошена володінням французького королівства в 1663 році, але вже через 50 років, у 1713 році, Франція, ослаблена війною за іспанську спадщину, віддає англійцям за Утрехтським миром східну частину Нової Франції – Акадію, яку англійці перейменовують у Нову Шотландію. Акадійці були зігнані зі своїх земель і вимушено розселилися по різних частинах країни. Після Семирічної війни

(1756–1763 рр.) англійці ще більше розширили свої володіння за рахунок придбання усієї Нової Франції. Представникам французької колоніальної адміністрації було надане право виїхати на батьківщину. Втрата Францією заокеанських володінь була закріплена Паризьким миром 1763 року.

Франкоканадці давно вже не французи. За чотири століття життя в північних лісах вони перетворилися на окремих народ, не схожий на європейських французів і, головне, що вони самі не вважають себе «французами». Тепер це – особливий народ зі своєю культурою, а говорять вони не просто французькою, а на особливому діалекті – стародавньому варіанті північнофранцузької мови. У XVII – на початку XVIII століття з Північної Франції до Канади переїхало понад 10 тисяч чоловік, сьогодні ж їхніх нащадків уже понад 10 млн. (разом з тими, хто тепер живе в США). За 300 років їхня чисельність збільшилася в 1000 разів! І майже усі франкоканадці один одному – родичі (хоча, і дуже далекі), і пам'ятають своє споріднення. Може, тому вони між собою, як правило, на «ти» – подібної фамільярності немає у самій Франції. На сьогодні переважна більшість франкоканадців проживає у провінції Квебек.

В інших дев'ятох канадських провінціях набагато частіше чути англійську мову: тут більше англоканадців. Тепер їх більше десяти мільйонів і вони становлять основну частину населення в найбільшому місті Канади – Торонто, її столиці – Оттаві, найбільших містах Канадського Заходу: Ванкувері, Едмонтоні, Калгарі та Вінніпезі. Більшість канадців нефранцузького і неанглійського походження, якщо вони живуть не у Квебеку, теж спілкуються одне з одним англійською і поступово зливаються з англоканадцами. Англійськомовні канадці – не американці і не англійці, у них теж своя особлива культура – скоріше європейська, ніж американська. Цей другий «народ-засновник» Канади – англо-канадський – виник на півтора сторіччя пізніше, ніж франко-канадці, й складався в інших історичних умовах: більш поступово і у постійному зв'язку зі своєю «історичною батьківщиною» – Великобританією, звідки постійно приїздили й вливалися до складу англоканадців нові переселенці (тоді як французи після 1763 р. у Канаду вже майже не мігрували).

Важливо, що основу англоканадської нації, її «ядро», заклали наприкінці XVIII століття «лоялісти» – переселенці з США, «американці, які не захотіли стати американцями» і під час війни за незалежність США підтримували британську армію. Повсталі проти англійського короля американці вважали їх «зрадниками», а самі «лоялісти», навпаки, пишалися тим, що вони чесно зберегли вірність («лояльність») своєму королеві. Після поразки британської армії більше 20 тисяч «лоялістів» втекли на ще не заселені франкоканадцями землі в Канаді, на схід й на захід від Квебека. Так на канадській землі вперше залунала англійська мова. Пізніше до них додалися нові переселенці з Європи, але «лоялістський» дух гордої вірності присязі, дотримання законів, прихильності до британської (європейської!) культури і незалежності від США – залишився. До цього часу в Канаді

налічувалося приблизно 60000 французів, що жили головним чином у районі між Квебеком і Монреалем. Війна за незалежність у Сполучених Штатах призвела до зміни політичної атмосфери і у Канаді. У країну почався приплив нових переселенців англійського походження, що, природно, змінило співвідношення між франкомовним та англomовним населенням. У 1867 році була утворена Конфедерація британських володінь у Північній Америці, що склала домініон Канаду. У 1949 році країна стала федеративною державою в складі Співдружності.

Мовна політика виходила зі звичайних практичних і комерційних міркувань. Колоністам зручніше було користуватися звичними для них європейськими мовами, а інтересам місцевого населення не надавали серйозної уваги. Але протиборотство між колоніальними силами в Північній Америці поклато початок конфлікту і створенню характерної мовної політики, що, зрештою, призвело до рішення використовувати англійську і французьку мови як державні. Прийнятий англійським парламентом у 1867 році Акт про Британську Північну Америку надавав французькій мові, поряд з англійською, офіційний статус у федеральному парламенті й федеральних судах, а також у судах і легіслатурі провінції Квебек [3]. Державною ж мовою була англійська, вона домінувала у всіх сферах канадського суспільства. Англomовне населення розподілилося фактично по усій Канаді, франкомовне ж зосередилося в провінціях Квебек, Нью-Брансуїк, Онтаріо й Манітоба. Деякі дослідники вважали, що "ще кілька десятиліть – і французька мова, як залишок франкоканадської культури і особлива національна самосвідомість франкоканадців розчиняться в понятті єдиної канадської нації, що говорить англійською мовою" [4].

Довгі роки мовний статус жителів Канади був соціально обумовленим: англоканадці, яких було в країні більшість, вважали французьку мову Канади збитковою (French Canadian Patois), що не має нічого загального з мовою жителів метрополії (Parisian French). Боротьба англійської й французької мов за сфери впливу велася протягом усього часу співіснування франкоканадців і їхніх англomовних співвітчизників. Вона набувала різних форм. На ранніх етапах це була боротьба французької мови за виживання, що проявлялося у прагненні франкоканадців зберегти свою мову у родині, богослужінні, повсякденному житті. Двадцяте століття – час посилення боротьби квебекців за розширення використання французької мови в житті суспільства й держави. Діяльність франкоканадців у цій області відрізняється винятковою послідовністю й цілеспрямованістю [5]. Слід додати, що навіть заходи, прийняті урядом Квебеку у сферах, на перший погляд не пов'язаних з мовною політикою, також сприяли зміцненню громадянської свідомості мешканців цієї провінції. Починаючи з 20-х років ХХ століття у Квебеку на зміну діяльності на захист французької мови приходить політика, що ставить перед собою за мету не тільки забезпечити французькій мові місце поруч із англійською, але й позбавити англійську мову привілейованих позицій у квебекському суспільстві, дати можливість квебекцям жити й працювати в

рідному франкомовному середовищі та примусити до двомовності англomовне населення провінції.

Події у Квебеку в 60-х роках ХХ століття стали своєрідним поштовхом для введення двомовності в Канаді. П'єр Елліот Трюдо, який став у 1968 році прем'єр-міністром країни, запропонував парламенту Закон про офіційні мови (Official Languages Act), який і був прийнятий 1969 р. Цей закон повинен був юридично закріпити рівність англійської й французької мов у федеральних установах і тим самим забезпечити повагу мовних прав, гарантованих канадською Конституцією [6]. Уперше встановлювалася рівноправність французької й англійської мов у будь-якій сфері, що підпадає під федеральну юрисдикцію. За цим законом всі федеральні міністерства, відомства й служби переводилися на двомовну основу. Для тих державних чиновників, які не знали французької мови, було встановлено термін для її вивчення. У Конституцію 1982 р. було включено положення про рівність англійської й французької мов у Канаді і закріплено право франкоканадців на отримання освіти рідною мовою незалежно від місця проживання. У 1971 р. у своїй заяві в Палаті громад П. Трюдо висловив думку спеціально створеної урядом Комісії з двомовності й двокультурності: "Не може бути однієї культурної політики для канадців британського й французького походження, а іншої – для аборигенів та осіб, що становлять третину населення країни (маються на увазі аллофони. – С.Б.). І хоча є дві офіційні мови, немає офіційної культури, і ніяка етнічна група не має переваг перед іншою" [7, с. 134].

Населення країни ділиться на три лінгвістичні групи: *англофони* – канадці, рідною мовою яких є англійська; *франкофони* – канадці, рідною мовою яких є французька; *аллофони* – канадці, рідною мовою яких є будь-яка інша.

Чисельність франкофонів зараз становить більше 7 мільйонів чоловік – це майже чверть населення країни. Їхня мова, закони, релігія і звичаї – окрема риса канадської культури. У другій половині двадцятого століття відбувся масовий бум англофонів. У наслідок цього Монреаль, що колись був де-факто столицею Канади, втратив цей статус. Ривок емансипації франкофонів, зростання самосвідомості, боротьба за права – наслідок «тихої революції», є по суті нічим іншим як звільненням від тотального контролю католицької церкви.

Відносини англофонів і франкофонів у Канаді складні і не зводяться лише до протистояння Квебеку та іншої Канади. Помітна кількість франкофонів живе в Онтаріо (схід і північ провінції) і в Манітобі. Вони поступово розчиняються в англофонському оточенні, але на побутовому рівні французька мова залишається основною. У Нью-Брансуїку (він же – Нуво-Брасуїк) франкофони живуть в основному на північному сході. Називаються вони «акадійці», регіон – Акадія. На відміну від «Квебеку» (жителі Квебеку) вони не відчувають себе утиснутими й відокремлюватися не збираються. Практично усі швидко й правильно говорять на обох мовах.

Будь-який федеральний документ у Канаді можна запросити англійською або французькою. І зазвичай проблем не виникає. Але,

де-небудь у глухомані (квебекській або, скажімо, альбертській) документа може не виявитися під рукою, і співробітник, до якого ви звернетесь, може ні слова не розуміти іншою мовою. Там, де населення змішане, труднощі можуть виявитися більш серйозними [8, с. 45-46].

З часів Конституції 1867 року французька мова користується в Канаді тими ж офіційними правами, що й англійська. У провінції Квебек практично обидві мови – англійська і французька – були рівноправні. В інших французька займала, як правило, другорядне положення. 1982 року Акт про Британську Північну Америку був замінений на нову Конституцію Канади, відповідно до якої країна одержала право на будь-які зміни свого державного устрою. Королева Єлизавета II відвідала Парламентський пагорб, на якому вона оголосила акт про прийняття конституції. Це завершило передачу конституційної влади від Великобританії до Канади. Канадська влада отримала значно більше ожливостей в юридичному оформленні та реальному забезпеченні функціонування двомовності. В установах федерального уряду мовою усного спілкування є англійська, хоча усі документи й офіційні виступи обов'язково перекладають французькою.

Двомовність Канади носить однобічний характер. Значна кількість канадців знає англійську мову. Для одних вона – рідна, для інших – вивчена. Для канадці, рідна мова яких – французька, особливо, якщо вони живуть в містах, обов'язковим є знання англійської. У канадців, які говорять з дитинства англійською мовою, немає потреби вивчати французьку [8, с. 46].

Отже, на нашу думку, двомовність у Канаді – це демократичний варіант вирішення етнопонаціональної проблеми, компроміс між різними суспільними групами, і як би не називалися різні мовні групи, вони в цілому є – канадці.

Джерела та література

1. Большой энциклопедический словарь. – М., 1996.
2. Данилов С.Ю., Черкасов А.И. 12 лиц Канады. – М., 1987.
3. The 1998 Canadian & World Encyclopedia Copyright © 1997 by McClelland & Stewart Inc. The 5. Columbia Encyclopedia, Firth Edition Copyright © 1994, 1995 Columbia University Press.
4. Реферовская Е.А. Французский язык в Канаде. – Л., 1972.
5. Подробнее см.: Bibeau G. Le francais quebecois. – Decouvrir le Quebec. – Quebec, 1988.
6. Canada. House of Commons. Debates. – 1971. – October 8. – P.8545.
7. Актуальные проблемы канадоведения. Сб. статей молодых ученых / Науч. ред. Ю.Г.Акимов, А.И. Черкасов. – СПб.: Рос. об-во изучения Канады, 2003.
8. Владимирова М.А. Канадская самобытность и политика многокультурности // США – Канада, 2004. – № 6.

Summary

The article provides some moments of the historical development of Canada in the context of the formation of bilingualism. The attention is paid to the reasons of bilingualism and current problems in the country. The attention is focused on the differences, which are currently between major language groups in Canada.